

РЕЦЕПЦІ СОЦІАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ В ТВОРЧОСТІ М. П. ДРАГОМАНОВА

У статті досліджуються погляди М. П. Драгоманова щодо соціальної єдності суспільства. Джерелом єдності він вважав права людини і громадянина, місцеве самоврядування території і національних громад, кожна з яких у межах компактного проживання повинна мати умови для свого національно-культурного розвитку. Він прагнув до об'єднання освічених, добрих і чесних людей в нашій країні й по сусідніх сторонах і народах й завжди боровся проти всякого роз'єднання, котре вносять між людей неволя, неуцтво й сліпе самолюбство.

Ключові слова: громада, єдність, федерація, національна самосвідомість, патріотизм.

Споконвічний закон нашого народу – єдність. Козацька республіка на Запорозжжі існувала тільки завдяки єдності. До єдності спонукають філософи, зокрема, на думку Л. Токаря йдеться про пошук адекватних відповідей на виклики часу, вибір шляху, напрямів і засобів розвитку, усвідомлення і визначення специфіки прояву національних інтересів в умовах глобалізації, з'ясування підґрунтя, на якому має творитись і розвиватись духовність народу [12, с. 51].

Попри усю її значущість проблема суспільної єдності все ще не послужила предметом історико-філософського дискурсу. Саме національна ідея покликана осмислити місце, призначення і перспективу української нації, об'єднати та консолідувати народні маси в єдиний національний організм. Тому цілком зрозумілим є інтерес до єдності суспільства як втілення цього ідеалу протягом усіх років незалежності. Однак проблема формулювання суспільної єдності залишається досі не вирішеною. Варто підкреслити, що узгоджена концепція єдності є вкрай важливою для нації і всього українського суспільства.

Враховуючи кризовий стан ідентичності сучасного українського суспільства і вкрай низький рівень його консолідованості, перед філософською наукою постає конкретне завдання не лише щодо відповідних теоретичних розробок, а й концептуалізації єдності суспільства та її реалізації саме як чинника соціальної ідентифікації та консолідації українського соціуму.

Актуальності даному дослідженню надає також багатоаспектність самої єдності суспільства, яка розглядається сучасними науковцями з філософської, історичної, культурологічної точок зору. Таке розмаїття досліджень засвідчує змістовне багатство і складність концепту суспільної єдності, яка з філософської точки зору є найважливішою проблемою українського буття, з історичної – дає змогу дослідити еволюцію єдності суспільства, що пройшла шлях від ідеї національної ідентичності до ідеї державної незалежності.

"Жити по своїй волі на своїй землі" [7, с. 295] ці слова належать українському мислителю, громадському діячу, філософу історії – М. П. Драгоманову. Творчу спадщину М. П. Драгоманова досліджували багато наших сучасників серед них Б. Грінченко – М. Драгоманов. Діалоги про українську національну справу, Микитчук Н. М. Етнотериторіальна єдність України: погляди Драгоманова.

М. Драгоманов намагався дати відповідь на фундаментальні питання суспільного життя, з'ясувати яким чином здійснюються соціальні зміни, який вони мають характер, що є джерелом єдності суспільства.

Він вважав, що саме в добровільному об'єднанні людей можливим стає задоволення їх інтересів та потреб. "Громада потрібна людям тільки для того, щоб кожному було якнайліпше. Значить, і громада тільки тоді буде мила кожному, коли вона не неволить нікого: бути в ній чи небути. І громада мусить бути спілкою вільних осіб" [2, с. 44]. Громада, на думку М. Драгоманова, не просто добровільне об'єднання людей, а об'єднання саме вільних людей. Громада не може нав'язувати свою волю силою, тільки переконання, апеляція до розуму є допустимими засобами нав'язування волі одиниці такого об'єднання.

Наявність прав людини М. Драгоманов вважав гарантом успішного розвитку нації і, навпаки, свобода нації, її державність створює належні умови для успішного гарантування та захисту прав і свобод людини. Розглядаючи права людини, вчений велику увагу приділяв необхідності їхнього законодавчого закріплення та гарантованості. Так, на його думку, держава за своєю суттю є інститутом, який заперечує свободу індивіда, постійно прагне до обмеження прав і свобод особистості. Вчений твердо переконаний в тому, що епоха державної організації міжлюдських відносин закінчується і в майбутньому її замінять інші, найбільш наближені до потреб та інтересів кожного індивіда. Будучи противником держави, як механізму обмеження свободи особистості, М. Драгоманов виступає за те, щоб роль цього інституту була мінімальною в суспільному житті, а свобода кожної особистості – максимальною. Тільки громада, на його думку, здатна забезпечити умови для вільної самореалізації особистості.

Громада у М. Драгоманова є первинною ланкою організації суспільного життя, вона є формою поєднання особистих та групових інтересів, свободи індивіда та спільного обов'язку. Такі добровільні об'єднання людей, на його думку, здатні утворювати між собою спілки громад, які, в свою чергу, утворюють національні спілки, а останні – світову спілку, яка покликана вирішувати питання глобального характеру. Так, М. Драгоманов виходить на федерацію – як широко розвинуте місцеве самоврядування, за якого кожен громадянин має змогу максимально повно брати участь у вирішенні державних та місцевих справ. Таку форму державного устрою він вважав оптимальною для кожної країни, незалежно від форми правління, позаяк широкі повноваження при вирішенні місцевих проблем, надані органам самоврядування, по – перше, сприяють більш повній гарантованості та реалізації прав і свобод людини, а по –друге, слугують зміцненню держави загалом. "... Хто признається до громадів-

ства, своєї волі (автономії) мужа і жінки, кожної особи спілки, громади, людської породи, вільного товариства громад і пород людських, до вільного розуму й твердої науки" [7, с. 319].

На його думку, саме на рівні громад та їх територіальних спілок найкраще можуть регулюватися як загалом суспільно-політичні, так і національні процеси. Він гадав, що майбутнє самоврядування найбільш спроможне враховувати інтереси громадян своєї території, економіко-географічні та етнічні особливості, а отже, й найліпшим чином сприяти розв'язанню національних проблем у конкретній місцевості. Базовими одиницями такого самоврядування М. Драгоманов визнавав автономні, національні та національно-територіальні громади.

М. П. Драгоманову бачилась майбутня Україна як федерація вільних громад, що об'єднуюватимуть в собі представників різних національностей. Національні громади будуть мати надзвичайно широкі повноваження у питаннях організації свого внутрішнього життя. М. Драгоманов вважав, що майбутня єдність України, яка врешті-решт неминуха попри всі держави і кордони, повинна бути єдністю тільки демократичного типу. Він виступав проти теорій примусової, обов'язкової національної єдності. На противагу цьому він висував два вихідні, наріжні принципи побудови майбутньої державно-політичної цілісності України: по-перше, права людини та громадянина, а по-друге, місцеве самоврядування територіальних та національних громад. На його думку, всі національні громади в Україні повинні зв'язуватися між собою добровільним союзом, об'єднуючись у федеративну спілку, спілку спілок "знизу вгору". В такий спосіб, вважав М. Драгоманов, у звільненій Україні буде вибудована особлива національна єдність – єдність "нації – асоціації асоціацій", – виходячи з природних потреб національних громад та їх місцевих об'єднань. Він підкреслював, що кожна національна громада на Україні повинна мати не тільки повні права на національно-культурний розвиток, але утверджувати й реалізовувати ці права через власне національно-адміністративне самоврядування.

Формою втілення демократичного устрою майбутньої України М. Драгоманов надавав місцевому самоврядуванню. В ньому вчений вбачав оптимальний засіб задоволення національно-культурних та національно-політичних потреб українських та інших громад у майбутній демократично-федеративній республіці. В майбутньому Драгоманов бачив безвиняткову рівність прав та обов'язків усіх громадян, безвідносно до їх національних, соціальних і конфесійних особливостей світоглядно-політичної орієнтації. М. Драгоманов підкреслював, що кожна громада в межах компактного проживання повинна мати умови для свого національно-культурного розвитку, національно-адміністративного самоврядування. У такій федеративній спілці спілок законним володарем України є не тільки українці, а й інші народи, що споконвіку працювали на ній, вносячи свій доробок у розвиток її матеріальної та духовної культури, таким чином об'єднуючи людей між собою в спільних цілях.

М. Драгоманов запевняв, що демократично-федеративна Україна стане найкращим гарантом доброзичливих відносин із усіма сусідніми наро-

дами. Вчений вважав, що кожен народ, незалежно від його державних та історичних традицій, чисельності, культурного розвитку має право сам вирішувати свою долю, бути господарем на своїй землі. Мова йде про право народу на самовизначення, якому він надавав великого значення.

Право народу на самовизначення М. Драгоманов вважав однією з головних умов розвитку суспільства, оскільки, як він переконався на власному досвіді, повноцінний і гармонійний розвиток особистості можливий тільки у контексті рідного народу.

Народ, який заселяє ту чи іншу територію, на думку М. Драгоманова, має право сам визначати свій статус, державну приналежність або хоча б на підставі широкого місцевого самоврядування самостійно вирішувати свої внутрішні проблеми. Обґрунтовуючи історичне право кожного народу на розвиток рідної мови, літератури, освіти, він підкреслював, що все це "не веде до розбрату між народами. Лише свідомі своїх прав люди можуть вільно єднатися між собою, щоб перемінити ярмо спільної неволі на вільний і рівний союз" [4, с. 218]. М. Драгоманов вважав, що майбутнє демократичне суспільство мають будувати усі народи, великі і малі, і що всі без винятку народи мають історичне право на свій вільний політичний та культурний розвиток.

Як прихильник права народів на самовизначення, на створення своєї держави як необхідної умови нормального розвитку всього народу і кожної людини, вчений був рішучим противником будь-якого шовінізму, національної винятковості та ворожнечі, зневаги до інших народів. Разом із тим М. Драгоманов застерігав від того, щоб при розв'язанні питань міжнаціональних відносин, становленні нових незалежних держав чи демократичних автономій вивільнені народи не керувалися б почуттям помсти колишнім метрополіям, не стали б на шлях самоізоляції і повного припинення будь-яких зв'язків.

Важливим для реалізації права народу на самовизначення та об'єднання М. Драгоманов вважав і рівень національної самосвідомості народу. У той час, коли більшість представників панівних класів в Україні були представниками російського або польського народу, коли значна частина українців, що належали до цих класів, зрусифікувались, М. Драгоманов зробив усе, щоб не тільки підняти національну самосвідомість українців, а й переконувати Європу, що Україна – це земля зі своєю культурою, мовою, традиціями, історією, що український народ може і повинен посісти належне місце серед народів Європи.

Великого психологічно-виховного значення він надавав рідній мові. Тільки справжня народна школа, "яка не може бути живою без української мови", і естетично досконала національна культура здатні виховувати почуття національної самосвідомості й патріотизму: "... я був перший українець, котрий заїхав на угорську Русь і заговорив там мовою, іншою від мови всяких других руських патріотів" [8, с. 281], доводячи, що "Угорська Русь", хоч і входить до складу Угорщини, – це українська земля, населяють її українці, мова, література, культура – українські.

М. Драгоманов чітко і переконливо доводив національну особність українців, прадавність їхньої історії, своєрідність і могутність культури.

Вчений радив українцям "розважливо пристати до думок європейських і американських... і по-своєму прикладати їх на своїй землі...", "наповнити рамки національності здобутками всесвітньої культури". Першочерговими кроками до "повернення" України до європейської цивілізації М. Драгоманов вважав здобуття політичної свободи і єдності українських національних територій. Кожен клептик української землі повинен залучатися до єдиного територіального комплексу, який став би географічною основою для становлення соборної нації. Кожен українець мусить стати частиною національного "ми", оскільки кожна людина сильна силою свого народу.

У наукових та публіцистичних працях учений наголошував на цілісності та єдності українських земель, вважаючи їх поділ між чужоземними державами історично зумовленим, а отже минучим. Він першим вніс до української політичної програми питання про етнічні кордони України, запропонував критерій, за яким належало визначати українську територію: "Під Україною ми розуміємо всю територію від витoku Тиси в Угорщині, на заході до Дону, на сході разом з Кубанською областю по той бік, від витoku Нарви на півночі до Чорного моря на півдні, одним словом, край, де маса поселення говорить українською мовою. На цих територіях більшість селян-землеробів і робітників належать до українського народу..." [4, с. 218].

М. Драгоманов не ставить під сумнів те, що Україні потрібна власна держава, бо "українці – осібна порода людей, вони мусять бути вільними і стати всі вкупі і в спілці" [6, с. 27].

В роботі "Переднє слово до "Громади" де зазначалось, що "... сам народ український мусить впорядкувати свою долю, як йому потрібно, скинувши з себе усяке панство й державство" [2, с. 103], М. Драгоманов висловив своє ставлення до ідеї самостійності української нації. Він твердив, що прагнення українців до національно – вільного життя є проявом поступу до волі та піднесення нової, демократичної державності. "Дорогу, котру ми радимо свідомим українцям, зовсім не нова. Вона ясно була показана ще в програмі Кирило-Мефодіївського товариства... Чим більш рішуче підуть українці по цій дорозі, тим скоріше й тим у більшій пропорції осягнуть своєї мети – вільність і автономію української людності" [3, с. 548–549].

М. Драгоманов і в релігійних та церковних справах виступав проти релігійного розбрату. Критикуючи спроби ініціювання ворожнечі на релігійній основі, він показував, що вони завжди оберталися горем для народу, розпоршували і підривали його силу, волю до боротьби за єдність. Так, зокрема, він не відмовляв українцям у праві на віру, втім, наголошував, що релігійні переконання не слід змішувати з політичними, адже це не сприяло б духовній соборності українців, що належали до різних конфесій: "віра сама по собі, а громадські справи самі по собі, що кожний може думати про віру, як хоче, а в громадських справах люде всяких думок про віру можуть виступати спільно" [5, с. 85].

Необхідною умовою для вільного розвитку кожної людини є вільний розвиток її народу, до якого вона належить; оптимальною умовою для

вільного розвитку народу є створення власної національної держави, в якій можуть знайти розвиток та реалізацію основні національні, культурні й соціальні права кожної людини; й створення власної національної держави приводить до створення соціальної єдності, в яку, крім корінного народу входять також представники інших етнічних груп.

Спільність має єдині державні рамки і загальні політичні та економічні інтереси; національні та культурні права представників етнічних груп повинні бути забезпечені в державі такою ж мірою, як і права корінного народу. Саме дотримання цієї умови є гарантом стабільності держави, політичної єдності народу; і кожна людина повинна використовувати свої права і свободи так, щоб не порушувалися права та свободи інших людей.

Таким чином, для М. Драгоманова соборна, єдина і вільна Україна була немислима поза рамками конституційного, федеративного принципу державного устрою, широкого місцевого самоврядування й особистої свободи громадян. Він мріяв і працював для втілення ідей побудови в Україні такої державності, яка б у своєму розвитку унеможливила національний, соціальний чи політичний диктат, примус по відношенню до національних чи політичних меншостей, спрямованих послідовно обстоюючи принцип етнічного визначення українських кордонів, він наголошував на цілісності та єдності українських земель. Важливе значення для загальноукраїнського єднання у XIX ст. мав культурно-науковий чинник.

З усіх ознак, характерних для нації, першочергову роль у консолідаційних процесах відігравали мова, фольклор. М. Драгоманов вважав необхідним видання загальноукраїнських часописів. Але він застерігав українську інтелігенцію від культивування тих особливостей, що розділяють українців, від роздмухування регіональних та конфесійних суперечностей. Враховуючи, що українці – це православні, греко-католики, католики, протестанти тощо, він попереджав про потребу розрізнати національну політику й релігійні питання, неодноразово наголошував на необхідності відділення церкви від держави.

Він прагнув до об'єднання освічених, добрих і чесних людей в нашій країні й по сусідніх сторонах і народах й завжди боровся проти всякого роз'єднання, котре вносять між людей неволя, неuczтво й сліпе своєлюбство. Джерелом єдності він вважав права людини і громадянина, місцеве самоврядування територій і національних громад, кожна з яких у межах компактного проживання повинна мати умови для свого національно-культурного розвитку. Ці громади добровільно об'єднуються у федеративну спілку, в якій законними володарями України є не лише українці, а й інші народи, що споконвіку вносять свій доробок у розвиток її матеріальної та духовної культури. Драгоманов завжди спирався на загальнолюдські цінності, визнавав пріоритет універсальної всесвітньої єдності, в якій загальнолюдське не заперечує національно-осібне.

Отже, формування національної свідомості, любові до рідної землі і свого народу, оволодіння українською мовою, використання всіх її багатств і засобів у мовній практиці, прищеплення шанобливого ставлення

до культури, спадщини, традицій і звичаїв народів, що населяють Україну, оволодіння надбаннями світової культури все це є чинниками єдності суспільства.

Список використаної літератури:

1. Грінченко Б. Д., Драгоманов М. П. Діалоги про українську національну справу. – К. : НАН України, Ін-т української археографії, 1994. – 284 с. 2. Драгоманов М. П. Переднє слово до "Громади" // Вибрані твори. Збірка політичних творів. – Прага ; Нью-Йорк, 1937. – 412 с. 3. Драгоманов М. П. Чудацькі думки про українську національну справу // Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці : у 2 т. Т. 2. – К. : Наукова думка, 1970. – С. 548–549. 4. Драгоманов М., Павлик М., Подолинський С. Програма часопису "Громада", з доданням списку видань "Громади" // Михайло Драгоманов: Документи і матеріали 1841–1994. – Л. : Світ, 2001. – С. 218–240. 5. Драгоманов М. П. Віра й громадські справи // Памяті Михайла Драгоманова : збірник. – Харків : Полюр, 1920. – 112 с. 6. Драгоманов М. П. Историческая Польша и великорусская демократия. – Женева, 1882. – 275 с. 7. Драгоманов М. П. Вибране ("... мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні") / уряд. та авт. іст. біогр. нарису Р. С. Міщук. – К. : Либідь, 1991. – 688 с. 8. Драгоманов М. П. Австро-руські спомини (1867–1877) // Драгоманов М. Літературно-публіцистичні праці : у 2 т. Т. 2. – К. : Наукова думка, 1970. – С. 279. 9. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. – К. : Наукова думка, 1992. – 156 с. 10. Лисяк-Рудницький І. Драгоманов як політичний теоретик // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : у 2 т. Т. 1. – К. : Основи, 1994. – 554 с. 11. Микитчук Н. М. Етно-територіальна єдність України: погляди М. Драгоманова : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ, 2005. – Вип. 3. – С. 160–167. 12. Токар Л. Національна ідея як внутрішня сутність і самовираження нації / Л. Токар // Українознавство. – К. : Міленіум, 2002. – Ч. 4. – 115 с. 13. Федченко П. М. Михайло Драгоманов: Життя і творчість. – К. : Дніпро, 1991. – 362 с.

Список використаної літератури:

A. И. Коломиец

РЕЦЕПЦИИ СОЦИАЛЬНОГО ЕДИНСТВА В ТВОРЧЕСТВЕ М. П. ДРАГОМАНОВА

В статье исследуются взгляды М. П. Драгоманова относительно социального единства общества. Источником единства он считал права человека и гражданина, местное самоуправление территорий и национальных обществ, каждая из которых в пределах компактного обитания должна иметь условия для своего национально-культурного развития. Он стремился к объединению образованных, хороших и честных людей в нашей стране и по соседним сторонам и народам и всегда боролся против всякого разъединения, которое вносят между людей неволя, невежество и слепое своелюбство.

Ключевые слова: общество, единство, федерация, национальное самосознание, патриотизм.

A. I. Kolomyjec

RECEPTIONS OF SOCIAL UNITY ARE IN CREATION OF M. P. DRAGOMANOVA

The looks of M. P are probed in the article. Dragomanova in relation to social unity of society. He considered human and citizen rights, local self-government of territories and national societies the source of unity, each of which within the limits of the compact dwelling must have terms for the national-culture development. He aspired to the association well-educated, good and honest people in our country and on nearby sides and people and always striven against every disconnection which is brought in between people captivity, ignorance and blind svoelyubstvo.

Keywords: society, unity, federation, national consciousness, patriotism.